

بسمه تعالی

دانشکده علوم اقتصادی و اداری

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد در رشته حسابداری

عنوان پایان نامه

بررسی رابطه ساختار هیئت مدیره با سرمایه فکری شرکت ها
(مطالعه موردی: شرکت های داروسازی پذیرفته شده در سازمان بورس اوراق بهادار تهران)

استاد راهنما:

دکتر اسفندیار ملکیان

استاد مشاور:

دکتر احمد احمدپور

اساتید داور:

دکتر محمود یحیی زاده فر

دکتر حسنعلی آقاجانی

نگارش:

زینب نادی

بهار ۱۳۸۹

سپاسگزاری

پس از حمد و سپاس پروردگار متعال، تقدیر و سپاسگزاری خالصانه و خاضعانه خویش را از:
استاد محترم راهنما، جناب آقای دکتر اسفندیار ملکیان، که با رهنمودهای داهیانہ خویش، راهنمایی این
پایان نامه را تقبل نموده و در کلیه مراحل این پایان نامه مرا یاری نمودند.
استاد محترم مشاور، جناب آقای دکتر احمد احمدپور، که در تمامی عرصه علم و اخلاق از هیچ کمکی
دریغ نوزیدند.
تمامی اساتیدم در دانشگاه مازندران جنابان: آقای دکتر کاشانی پور، آقای دکتر فخاری، آقای قاسمی و آقای
برزگر و بزرگواران در گروه تحصیلات تکمیلی: جناب آقای بای و آقای جوادی که نهایت همکاری را با
اینجانب داشته اند.

در اینجا بر خود لازم دانسته تا از تمامی دوستان، همکاران و عزیزانی که به نحوی از انحاء در تدوین این
تحقیق نگارنده را یاری کرده‌اند تشکر و قدردانی نمایم.

زینب نادی

تقدیم به:

تلاش های صادقانه پدرم

چشمان پر امید مادرم

و حمایت های بی دریغ همسرم

فهرست مطالب

ت.....	سپاسگزاری
ث.....	تقدیم به.....
۱.....	چکیده.....
۲.....	فصل اول- کلیات تحقیق.....
۳.....	۱-۱- مقدمه.....
۴.....	۲-۱- تعریف مسئله.....
۵.....	۳-۱- بیان ضرورت تحقیق.....
۶.....	۴-۱- اهداف پژوهش.....
۶.....	۵-۱- قلمرو تحقیق.....
۶.....	۶-۱- متغیرهای مورد مطالعه تحقیق.....
۷.....	۷-۱- فرضیات تحقیق.....
۷.....	۸-۱- تعریف واژه ها و اصطلاحات.....
۹.....	فصل دوم- ادبیات نظری و پیشینه تحقیق.....
۱۰.....	بخش اول- ادبیات نظری سرمایه فکری.....
۱۰.....	۲-۱-۱- مقدمه.....
۱۳.....	۲-۱-۲- مروری بر چشم انداز تاریخی سرمایه فکری.....
۱۵.....	۳-۱-۲- تعریف سرمایه فکری.....
۱۷.....	۴-۱-۲- انواع طبقه بندی های اجزای سرمایه فکری.....
۳۰.....	۵-۱-۲- شباهتها.....
۳۰.....	۲-۱-۵-۱- سرمایه انسانی.....
۳۱.....	۲-۲-۵-۱- سرمایه ساختاری (سازمانی).....
۳۲.....	۲-۳-۵-۱- سرمایه ارتباطی (مشری).....
۳۳.....	۲-۶-۱-۲- سنجش سرمایه فکری.....
۳۳.....	۲-۱-۶-۱-۲- دلایل سنجش سرمایه فکری.....
۳۵.....	۲-۲-۶-۱-۲- شاخصهای متداول برای اندازه گیری سرمایه فکری.....
۴۳.....	۲-۳-۶-۱-۲- منافع و مزایای اندازه گیری سرمایه فکری.....

- ۴۴ ۲-۱-۶-۴- برخی از محدودیت‌های سیستم حسابداری سنتی از نظر بونتیس
- ۴۵ ۲-۱-۶-۵- مدل‌ها و روش‌های اندازه‌گیری سرمایه فکری
- ۴۶ ۲-۱-۶-۱-۵- مدل‌های سنجش غیرمالی سرمایه فکری
- ۵۰ ۲-۱-۶-۵-۲- مدل‌های سنجش پولی و مالی سرمایه فکری
- ۵۶ ۲-۱-۷-۷- گزارش‌دهی سرمایه فکری
- ۵۸ ۲-۱-۷-۱-۱- مفروضات زیربنایی مدل گزارش‌دهی سرمایه فکری
- ۵۸ ۲-۱-۷-۲- محتوای گزارش‌دهی سرمایه فکری
- ۶۰ بخش دوم- ساختار هیئت مدیره
- ۶۲ ۲-۲-۱- دوگانگی رئیس هیئت مدیره
- ۶۳ ۲-۲-۲- نسبت مدیران موظف و غیرموظف در هیئت مدیره
- ۶۴ ۲-۲-۳- تمرکز مالکیت هیئت مدیره
- ۶۶ ۲-۲-۴- اندازه هیئت مدیره
- ۶۸ بخش سوم- پیشینه تحقیق
- ۶۸ ۲-۳-۱- تحقیقات خارجی
- ۷۴ ۲-۳-۲- تحقیقات داخلی
- ۸۲ فصل سوم- روش‌شناسی تحقیق
- ۸۳ ۳-۱- مقدمه
- ۸۳ ۳-۲- روش تحقیق
- ۸۴ ۳-۳- جامعه آماری
- ۸۵ ۳-۴- ابزار جمع‌آوری داده‌ها
- ۸۵ ۳-۵- روش جمع‌آوری داده‌ها
- ۸۵ ۳-۶- روش تجزیه و تحلیل داده‌ها و اطلاعات
- ۸۶ ۳-۷- متغیرهای مورد مطالعه تحقیق
- ۸۶ ۳-۷-۱- متغیر مستقل
- ۸۷ ۳-۷-۲- متغیر وابسته
- ۸۹ ۳-۸- دلایل انتخاب مدل ضریب ارزش افزوده فکری (VAIC)
- ۹۰ ۳-۹- آزمون رگرسیون

فصل چهارم- تجزیه و تحلیل دادهها و اطلاعات	۹۱
۱-۴- مقدمه	۹۲
۲-۴- آزمونهای تحقیق	۹۲
۱-۲-۴- آزمون کولموگراف - اسمیرنف	۹۲
۲-۲-۴- آزمون رگرسیون تحقیق	۹۳
۱-۲-۲-۴- آزمون فرضیه اول	۹۳
۲-۲-۲-۴- آزمون فرضیه دوم	۹۴
۳-۲-۲-۴- آزمون فرضیه سوم	۹۵
۴-۲-۲-۴- آزمون فرضیه چهارم	۹۶
فصل پنجم- یافته ها، نتیجه گیری و پیشنهادات	۹۸
۱-۵- مقدمه	۹۹
۲-۵- مرور مختصر بر مسأله، هدف و چگونگی اجرای تحقیق	۹۹
۳-۵- یافته ها	۹۹
۴-۵- بحث	۱۰۰
۵-۵- نتیجه گیری	۱۰۰
۶-۵- پیشنهاداتی برای تحقیقات آینده	۱۰۱
۷-۵- محدودیتهای تحقیق	۱۰۱
منابع و مأخذ	۱۰۳

فهرست نمودارها

نمودار شماره ۱-۲- مدل طبقه بندی دارایی های یک شرکت	۱۲
نمودار شماره ۲-۲- مفهوم سازی سرمایه فکری از سوی بونتیس	۱۹
نمودار شماره ۳-۲- طبقه بندی سویی از طریق چهارچوب ناظر دارایی نامشهود	۲۱
نمودار شماره ۴-۲- طرح ارزش اسکاندیا	۲۲
نمودار شماره ۵-۲- مدل چن و همکارانش از سرمایه فکری و روابط بین آنها	۲۳

- نمودار شماره ۲-۶- طبقه‌بندی اولیه توسط هاناس و لووندال ۲۵
- نمودار شماره ۲-۷- طبقه‌بندی لووندال ۲۵
- نمودار شماره ۲-۸- طبقه بندی لیم و دالیمور ۲۷
- نمودار شماره ۲-۹- چارچوب کارت امتیازی متوازن ۲۸
- نمودار شماره ۲-۱۰- طبقه بندی کنفدراسیون اتحادیه‌های تجاری دانمارک ۲۸

فهرست جداول

- جدول شماره ۲-۱- جدول زمانی مهمترین رویدادها و وقایع حساس سرمایه فکری ۱۴
- جدول شماره ۲-۲- طبقه بندی پتی و گویتز ۲۶
- جدول شماره ۲-۳- خلاصه تحقیقات انجام شده ۷۶
- جدول شماره ۴-۱- آزمون کولموگراف- اسمیرنف ۷۶
- جدول شماره ۴-۲- نتایج آزمون فرضیه ها ۷۶

چکیده

هدف از اجرای تحقیق حاضر، بررسی نقش ساختار هیئت مدیره بر سرمایه فکری شرکتهای داروسازی می‌باشد. بر این اساس، پس از مروری جامع بر ادبیات موضوعی مربوط به سرمایه فکری و ساختار هیئت مدیره، اطلاعات لازم از جامعه آماری (شرکت های داروسازی پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران) با استفاده از صورت های مالی شرکت ها جمع آوری شده است. سپس با اطلاعات بدست آمده به استخراج مدل رگرسیونی تبیین کننده اثرات متغیرهای سه گانه مستقل ساختار هیئت مدیره (درصد اعضا غیرموظف به کل اعضا هیئت مدیره، درصد مالکیت هیئت مدیره و تعداد اعضا هیئت مدیره) بر سرمایه فکری شرکتهای جامعه آماری پرداخته شده است. نتایج تحقیق نشان داده است که متغیرهای مستقل درصد اعضا غیرموظف به کل اعضا هیئت مدیره، درصد مالکیت هیئت مدیره و تعداد اعضا هیئت مدیره هر کدام به ترتیب ۰/۰۲۴، ۰/۰۱۹۱ و ۰/۴۶۳ با توجه به مدل رگرسیونی مورد استفاده بر سرمایه فکری شرکتها اثرات مثبت داشته اند.

واژگان کلیدی: سرمایه فکری، ساختار هیئت مدیره، داروسازی، بورس اوراق بهادار تهران

فصل اول - کلیات تحقیق

رشد و توسعه بکارگیری فناوری‌ها، شاید بارزترین نمونه پیشرفت انسان باشد. پس از انقلاب صنعتی اقتصاد کشاورزی متکی بر زمین و نیروی کار، رفته رفته جای خود را به اقتصاد صنعتی داد، اقتصادی که به عامل سرمایه جهت کسب و بکارگیری فناوری و سپس به نیروی کار و زمین وابستگی داشت و اکنون در هزاره سوم نگرشی فرا راه‌ها و سازمان‌های نوین قرار گرفته است که از آن به اقتصاد و جامعه دانش محور و یا اقتصاد خدماتی یا اطلاعاتی یاد می‌شود که البته وام‌دار ظهور و توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات است.

توجه به دانش و سرمایه‌های فکری به عنوان اصلی‌ترین عامل اقتصاد جدید، روز به روز در حال افزایش است. از اواسط دهه ۹۰، توجه به دانش و مدیریت آن به دلایلی از جمله نرخ بالای شکست پروژه‌های BPR^۱، که توجه کمی به نیروی انسانی داشت آغاز شد، شاید بتوان اصلی‌ترین عامل رشد توجه به دانش و مدیریت آن را ناشی از تغییر نوع تغییرات دانست. این موضوع را ملهوترا، چنین بیان می‌کند که سرعت تغییرات نسبت به گذشته بسیار بیشتر شده است همچنین گاهی تغییراتی آن چنان بنیادین ظهور می‌کند که همه فرضیات و قواعد گذشته را به چالش می‌کشد. از این رو مواجهه با چنین تغییراتی یعنی درک فرصت‌ها و البته تهدیدهای نوظهور در راستای حفظ بقای کسب و کار و سپس رشد آن، نیازمند نوآوری به ویژه در سطح مدل کسب و کار^۲ است و شاید همچون دهه پیشین نیز دیگر نتوان به الگو برداری^۳ و اتکا به بهترین تجربیات موجود^۴ اکتفا کرد. در نهایت کاستی‌های توجه صرف به نگرش مبتنی بر فناوری^۵ IPP روز به روز بیشتر نمایان می‌شود (به عنوان مثال Malhotra, 2000a).

بنابراین با درک کاستی‌های نگرش صرفاً متکی بر فناوری- به ویژه IT- روز به روز نقش نیروی انسانی و هوش بشری بیشتر مورد توجه قرار می‌گیرد. اکنون بسیاری از پژوهشگران از جمله استوارت سرمایه‌های فکری را مد نظر قرار می‌دهند، همچنین در صنعت نیز تعداد شرکت‌هایی که با بکارگیری مدیریت دانش و توجه به دارایی‌های فکری به موفقیت‌های چشمگیری رسیده‌اند در حال افزایش است (Skyrme, 2000). از سوی دیگر با رشد نگرش مبتنی بر منابع^۶، توجه به دانش به عنوان اصلی‌ترین منبع استراتژیک و مدیریت آن در سطح سازمانی و همچنین در سطح ملی ضروری جلوه می‌نماید (به عنوان مثال Zack, 1999). به عنوان مثال همانطور که Bontis اشاره می‌کند، چالز هندی ۱۹۸۹ ارزش دارایی‌های دانشی در یک شرکت را سه تا چهار برابر ارزش دارایی‌های مشهود می‌داند. از سوی دیگر مدیران سازمان‌ها (CEO) بیان می‌کنند که معمولاً از ۲۰٪

^۱ Business Process Redesign

^۲ Business Model

^۳ Benchmarking

^۴ Best Practices

^۵ Information Processing Paradigm

^۶ Structural Capital Efficiency

دانش سازمان بهره می‌گیرند، در حالی که هیچ دارایی مشهودی را بیکار نمی‌گذارند. از اینرو تلاش فراوانی در جهت درک دانش به عنوان یکی از اجزای دارایی‌های نامشهود و مدیریت آن آغاز شده است.

نقش سرمایه‌های فکری در انتخاب و اجرای راهبردها:

۱. از دیدگاه مبتنی بر منابع، تدوین استراتژی رقابتی برای رسیدن به مزیت رقابتی پایدار تنها از طریق درک منابع سازمانی میسر است. با گسترش توجه به سرمایه‌های فکری به عنوان یک منبع راهبردی و حتی تنها منبع راهبردی (به عنوان مثال Bontis, 2001)، شناخت سرمایه‌های فکری یک سازمان در تدوین استراتژی‌های مناسب، نقش بسیار مؤثری را ایفا می‌کند.
 ۲. پس از تدوین استراتژی‌ها، در زمان اجرای آنها، داشتن شاخص‌هایی جهت ارزیابی نحوه بکارگیری سرمایه‌های فکری می‌تواند ابزار مهمی در راستای ارزیابی موفقیت اجرای راهبردهای مذکور باشد، چراکه این شاخص‌های ارزیابی بر اساس شایستگی‌های محوری مورد نیاز جهت تحقق استراتژی‌های سازمان طراحی شده‌اند.
- بنابراین با توجه به اینکه مدیریت بهتر در گرو سنجش مناسب‌تر است، مدل‌ها و متدولوژی‌ها جهت اندازه‌گیری دانش و سرمایه‌های فکری جهت مدیریت آنها، روز به روز ضروری‌تر به نظر می‌رسد.
- از سوی دیگر هر چند بکارگیری سرمایه‌های فکری در همه صنایع می‌تواند حائز اهمیت باشد لیکن برای شروع این کار در ایران و در چارچوب زمانی این پژوهش باید یک صنعت یا بخش اقتصادی را برگزید.

۱-۲- تعریف مسئله

در حال حاضر در اقتصاد دانش محور به دلیل اهمیت چشمگیر بازده حاصل از سرمایه‌های فکری در مقایسه با سرمایه‌های مالی در تعیین سودآوری، تلاش در جهت اندازه‌گیری این نوع سرمایه‌ها در شرکت‌ها افزایش یافته است و سنجش ارزش واقعی سرمایه فکری بیش از پیش مورد توجه قرار گرفته است. به دلیل ناتوانی سیستم‌های حسابداری سنتی در برآورد این مهم، شرکت‌ها، سرمایه‌گذاران و سایر ذینفعان در پی یافتن ابزار مناسبی جهت اندازه‌گیری سرمایه فکری و یافتن ارتباط آن با شاخص‌های سازمانی می‌باشند.

در تحقیق حاضر با استفاده از مدل پولیک و داده‌های ۵ ساله شرکت‌های داروسازی پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران بین سالهای ۱۳۸۳ الی ۱۳۸۷، میزان سرمایه فکری شرکت‌ها، محاسبه خواهد شد. سپس رابطه معنادار میان سرمایه فکری و ساختار هیئت مدیره شرکت‌ها بررسی خواهد شد تا به این ترتیب با توجه به اهمیت این سرمایه‌ها، شرکت‌ها و سرمایه‌گذاران تصمیمات مناسب‌تری جهت کسب بازده مالی بالاتر اتخاذ نمایند.

۱-۳- بیان ضرورت تحقیق

همانطوری که قبلا اشاره شد امروزه قسمت اعظم دارایی‌های سازمان‌ها را دارایی‌های نامشهود تشکیل می‌دهند و روش‌های حسابداری قادر به اندازه‌گیری آنها نیستند (Sullivan et al., 2000). از طرفی در این اقتصاد دانش محور، موفقیت سازمان‌ها به توانایی مدیریت این دارایی‌های نامشهود بستگی دارد. مر^۷ و همکارانش دلایلی را برای توجه و اندازه‌گیری سرمایه‌های فکری برشمرده‌اند که عبارتند از:

۱- کمک به سازمان‌ها برای تنظیم استراتژی‌های آنها.

۲- ارزیابی اجرای استراتژیها.

۳- کمک به تصمیمات گسترش و تنوع.

۴- استفاده از نتایج اندازه‌گیری سرمایه‌های فکری به عنوان مبنایی برای جبران خدمات.

۵- ابلاغ این دارایی‌ها به ذینفعان خارجی سازمان‌ها (Marr, et al. 2003).

۶- و دلیل دیگر برای انجام این کار این است که اندازه‌گیری سرمایه فکری بطور کامل و دقیق، می‌تواند ارزش و عملکرد شرکت‌ها را اندازه‌گیری کند چون در یک جامعه مبتنی بر دانش، دانش بخش مهمی از ارزش یک کالا و نیز بخش مهمی از ثروت یک شرکت را تشکیل می‌دهد (Kannan et al., 2004 and Chen et al., 2004).

همانطور که اشاره شد سیستم حسابداری سنتی در ارزشگذاری سرمایه فکری که ارزشمندترین دارایی برای بسیاری از سازمان‌ها است ناکارآمد می‌باشد (Sullivan, P, H, et al, 2000). در مقایسه با حسابداری مالی سنتی، سرمایه فکری بر موضوعاتی چون سرمایه انسانی، رضایت مشتری و نوآوری تمرکز دارد. بنابراین ارزیابی عملکرد سازمان‌ها با استفاده از رویکرد سرمایه فکری مناسب‌تر است.

به طور مشخص، اندازه‌گیری سرمایه فکری در تصدیق توانایی سازمان برای تحقق اهداف استراتژیک، نمایش تحقیق و توسعه، فراهم ساختن اطلاعات پشتیبانی برای بهبود پروژه‌ها و تأیید اهمیت برنامه‌های تحصیلی و آموزشی‌شان مفید است.

در حال حاضر هیچ رهنمودی برای گزارش‌های سرمایه فکری پذیرفته شده در سطح ملی و بین‌المللی وجود ندارد. برخی از شرکت‌های پیشرو، اقدام به انتشار این گزارش‌ها کرده‌اند، بسیاری از آنها با درصدی از خطا، با ایجاد شاخص‌های جدید، سرمایه فکری‌شان را اندازه‌گیری می‌کنند. شرکت‌های اروپایی به طور مشخص در بحث اندازه‌گیری و گزارش‌دهی سرمایه فکری رهبر هستند. این روند در شرکت‌های سوئدی و دانمارکی شروع شد، سپس به جنوب اروپا گسترش یافت.

با توجه به مطالب فوق الذکر و درک اهمیت سرمایه فکری و سنجش آن برای گروه‌های ذینفع این تحقیق در جهت متقاعد نمودن شرکت‌ها و بویژه سرمایه‌گذاران (سهامداران) در استفاده از این مدل برای

⁷ Structural Capital Efficiency

تصمیمات سرمایه‌گذاری آتی شان (در خرید سهام شرکت‌ها)، بر اساس میزان سرمایه‌فکری شرکت‌های مختلف، برای کسب عملکرد بالاتر در آینده، صورت خواهد گرفت.

۱-۴- اهداف پژوهش

هدف اصلی از این تحقیق، ارائه روشی مالی جهت سنجش و ارزشیابی سرمایه‌فکری و آزمون تجربی آن با ساختار هیئت مدیره در شرکت‌های داروسازی فعال در بورس اوراق بهادار تهران است و تلاشی برای امکان‌پذیر نمودن تهیه، ارائه و تحلیل صورت‌های مالی کامل و واقعی در سیستم‌های حسابداری مورد استفاده در شرکت‌ها و ارزیابی صحیح و واقعی سرمایه‌گذاران (سهامداران) از ارزش واقعی و ارزش آتی سهام شرکت‌ها می‌باشد.

لذا هدف از این تحقیق را می‌توان پاسخگویی به سوال زیر دانست:

آیا رابطه معناداری بین اجزاء سرمایه‌فکری و ساختار هیئت مدیره شرکت‌های داروسازی در بورس اوراق بهادار تهران وجود دارد؟

۱-۵- قلمرو تحقیق

الف- قلمرو مکانی: قلمرو مکانی شامل تمامی شرکت‌های داروسازی پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران (با رعایت قلمرو زمانی) می‌باشند.

ب- قلمرو زمانی: این تحقیق شرکت‌هایی را در بر می‌گیرد که در دوره ۵ ساله ۱۳۸۳ تا ۱۳۸۷ عضو سازمان بورس اوراق بهادار تهران بوده‌اند.

ج- قلمرو موضوعی: حوزه نگرش این تحقیق بررسی رابطه بین سرمایه‌فکری و ساختار هیئت مدیره شرکت‌های داروسازی پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران می‌باشد.

۱-۶- متغیرهای مورد مطالعه تحقیق

متغیر یک مفهوم است که می‌توان بیش از دو یا چند ارزش یا عدد را جایگزین آنها قرار داد. متغیر بر اساس نقشی که در پژوهش بر عهده دارد، به دو دسته تقسیم می‌شود:

الف) متغیر مستقل اصلی^۸ ب) متغیر مستقل کنترلی ج) متغیر وابسته^۹

^۸ Independent Variable

^۹ Dependent Variable

الف (متغیر مستقل اصلی: متغیری است که به وسیله پژوهشگر اندازه گیری، دستکاری یا انتخاب می - شود تا تاثیر یا ارتباط آن با متغیر دیگر معین شود.

در این تحقیق ۴ متغیر مستقل اصلی که مربوط به ساختار هیئت مدیره (با توجه به مدل تحقیق) می باشند، عبارتند از:

۱- درصد هیئت مدیره غیر موظف به کل اعضاء ۲- درصد مالکیت هیئت مدیره ۳- یک متغیر دامی که اگر مدیر عامل، رئیس هیئت مدیره باشد عدد ۱ و اگر نباشد عدد صفر ۴- تعداد اعضاء هیئت مدیره

ب (متغیر مستقل کنترلی : متغیری است که مانند متغیرهای مستقل بر متغیر وابسته تاثیر دارد. متناسب با پیشینه و ادبیات نظری تحقیق، ۴ متغیر مستقل کنترلی زیر نیز در تحقیق حاضر استفاده شده اند که عبارتند از:

۱- نسبت سود به دارائی ۲- نسبت کل بدهی به حقوق صاحبان سهام ۳- درصد سود پرداخت شده به حقوق صاحبان سهام و ۴- لگاریتم طبیعی فروش سالانه در شرکت

ج (متغیر وابسته : در این تحقیق سرمایه فکری بعنوان متغیر وابسته می باشد که از مجموع سرمایه انسانی، سرمایه ارتباطی و سرمایه ساختاری بدست می آید.

۷-۱- فرضیات تحقیق

۱. رابطه معناداری بین نسبت هیئت مدیره غیر موظف به کل اعضا و سرمایه فکری وجود دارد.
۲. رابطه معناداری بین درصد مالکیت اعضای هیئت مدیره و سرمایه فکری وجود دارد.
۳. رابطه معناداری بین تفکیک وظایف مدیریت عامل و ریاست هیئت مدیره و سرمایه فکری وجود دارد.
۴. رابطه معناداری بین تعداد اعضای هیئت مدیره و سرمایه فکری وجود دارد.

۸-۱- تعریف واژه ها و اصطلاحات

ضریب ارزش افزوده فکری (VAIC)^{۱۰}: سرمایه فکری، مالکیت دانش، تجربه کاربردی، تکنولوژی سازمانی، روابط با مشتری، و مهارت های حرفه ای است که برای سازمان جنبه رقابتی در بازار فراهم می کند. این سرمایه ها شامل سه بخش اصلی است (Heather A. Smith, Dr. James D. McKeen, May, 2003).

¹⁰ Intellectual Capital

کارایی سرمایه ارتباطی (CEE)^{۱۱}: شاخصی بر مبنای سرمایه ارتباطی است و سرمایه ارتباطی عبارت است از دانش به کارگرفته شده در کانال‌های بازاریابی و روابط مشتری یک سازمان (Bontis et al., 2000).

کارایی سرمایه انسانی (HCE)^{۱۲}: شاخصی بر مبنای سرمایه انسانی است و سرمایه انسانی نیز شامل ذخیره دانش اعضای یک سازمان می‌باشد که شامل شایستگی‌ها و طرزفکرهای کارکنان است.

کارایی سرمایه ساختاری (SCE)^{۱۳}: شاخصی بر مبنای سرمایه ساختاری است و سرمایه ساختاری نیز شامل همه مخازن دانش غیر انسانی در یک سازمان است که شامل پایگاه داده‌ها، چارت‌های سازمانی، فرآیندها، استراتژی‌ها و... است که به سازمان ارزشی فراتر از مواد آن می‌دهد.

هیئت مدیره غیر موظف: هیئت مدیره غیر موظف به آن دسته از اعضای هیئت مدیره اطلاق می‌شود که سمت اجرایی در شرکت ندارند.

¹¹ Capital Employed Efficiency

¹² Human Capital Efficiency

¹³ Structural Capital Efficiency

فصل دوم- ادبیات نظری و پیشینه تحقیق

بخش اول - ادبیات نظری سرمایه فکری

۲-۱-۱- مقدمه

دراکر^{۱۴} (۱۹۹۳) اندیشمند معروف مدیریت می گوید: ما در حال وارد شدن به یک جامعه دانش محور هستیم که در آن منابع اقتصادی اصلی، دیگر سرمایه بیشتر، منابع طبیعی و نیروی کار بیشتر و ... نیست و منابع اقتصادی اصلی دانش خواهد بود. قرن ۲۱، قرن اقتصاد دانش محور است. قبل از اقتصاد دانش محور، اقتصاد صنعتی حاکم بوده است. در این اقتصاد عوامل تولید ثروت اقتصادی، یکسری دارایی های فیزیکی و مشهود مانند زمین، نیروی کار و پول و ماشین آلات و ... بوده است و از ترکیب این عوامل اقتصادی، ثروت تولید می شد. در این اقتصاد، استفاده از دانش، به عنوان یک عامل تولید، نقش کمی داشته است اما در اقتصاد دانش محور، دانش یا سرمایه فکری^{۱۵} به عنوان یک عامل تولید ثروت در مقایسه با سایر دارایی های مشهود و فیزیکی، ارجحیت بیشتری دارد (Bontis, 1998) در این اقتصاد، دارایی های فکری و بخصوص سرمایه های انسانی جزو مهم ترین دارایی های سازمانی محسوب می شود و موفقیت بالقوه سازمان ها ریشه در قابلیت های فکری آنها دارد تا دارایی های مشهود آنها (Flamholtz et al., 2002). با رشد اقتصاد دانش محور بطور قابل ملاحظه ای شاهد این موضوع هستیم که دارایی های نامشهود^{۱۶} شرکت ها در مقایسه با سایر دارایی های مشهود، عامل مهمی در حفظ و تحقق مزیت رقابتی پایدار آنها می شوند (Tayles et al., 2002).

گلدفینگر^{۱۷} (۱۹۹۴)، اقتصاد دانش محور را از سه بعد بررسی می کند:

بعد اول: تقاضایی برای مصنوعات نامشهود وجود دارد. (خدمات)

بعد دوم: دارایی های نامشهود بر عوامل تولید مسلط می شوند یعنی بیشتر عوامل تولید، از دارایی های نامشهود هستند و به عبارت دیگر یعنی دارایی های نامشهود در بین عوامل تولید، نقش بارزتری را ایفا می کند.

بعد سوم: قوانین جدیدی برای سازمان تجاری، رقابت، ارزشگذاری ظهور می کند.

در نتیجه محیط کسب و کار بطور شگفت انگیزی تغییر می کند. در اقتصاد قرن ۲۱، بر روی اطلاعات، فناوری اطلاعات، تجارت الکترونیک، نرم افزارها و مارک ها و حق اختراعها^{۱۸}، تحقیقات، نوآوری ها و ... سرمایه گذاری می شود که همگی جزئی از دارایی های نامشهود و سرمایه های فکری و دانشی هستند تا جزو دارایی های مشهود (Seetharaman et al., 2002).

در پارادایم صنعتی قدیم، شرکت ها تحت اصول اقتصاد کمیابی عمل می کردند. اقتصاد کمیابی بدین معناست که منابع و دارایی های تحت سلطه و کنترل شرکت ها، محدود و کمیاب هستند و استفاده بیشتر از آنها،

¹⁴ -Ducker

¹⁵ - Intellectual capital

¹⁶ - Intangible assets

¹⁷ -Goldfinger

¹⁸ - Patents

از ارزش آنها می‌کاهد ولی در عصر اقتصاد اطلاعاتی و دانشی، این اصول صدق نمی‌کند. شرکت‌ها در اقتصاد دانش محور تحت اصول اقتصاد فراوانی عمل می‌کنند. اقتصاد فراوانی بدین معناست که منابع و دارایی‌های در اختیار شرکت به میزان فراوانی وجود دارد. این نوع دارایی‌ها از نوع نامشهود هستند و بیشتر در افراد قرار دارند که ما به آنها دستیابی داریم مثالی از موضوع فراوانی این نوع دارایی‌ها در اقتصاد دانش محور، فراوانی اطلاعات در اینترنت است (Sullivan et al., 2000).

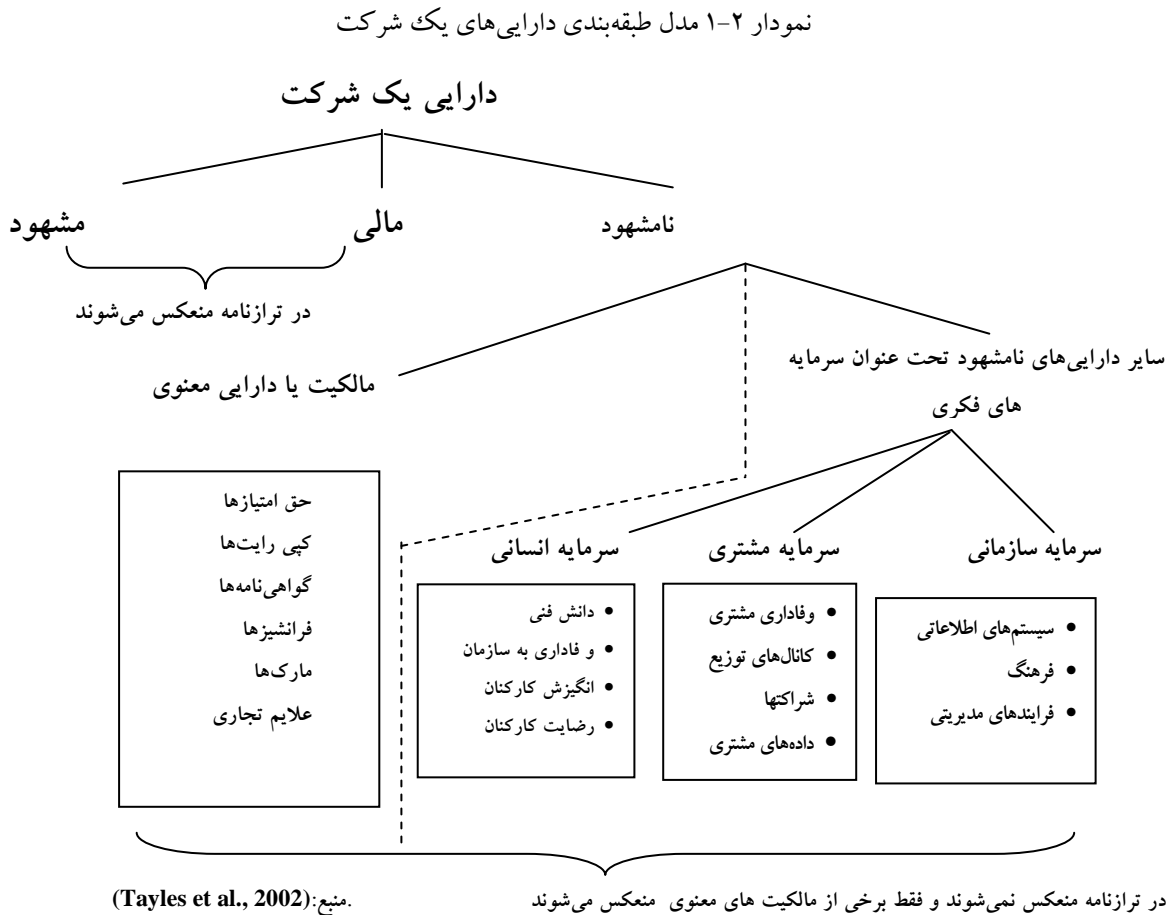
بطور خلاصه در اقتصاد دانش محور، مهمترین دارایی‌ها و عوامل تولید شرکت‌ها، نامشهود هستند که استفاده از آنها نه تنها از ارزش آنها نمی‌کاهد بلکه به ارزش آنها می‌افزاید. این نوع دارایی‌های نامشهود شامل دانش، سرمایه فکری و ... هستند ولی در اقتصاد صنعتی مهمترین عوامل تولید، دارایی‌های مشهود و فیزیکی هستند که استفاده از آنها، از ارزش آنها می‌کاهد و این دارایی‌ها شامل زمین، ماشین‌آلات و سرمایه‌های پولی و ... است.

کندریک^{۱۹} (۱۹۹۰) که یکی از مشهورترین اقتصاددانان مطرح آمریکا است می‌گوید که در سال ۱۹۲۹، نسبت سرمایه‌های تجاری نامشهود به سرمایه‌های تجاری مشهود ۳۰ به ۷۰ بوده است ولی در سال ۱۹۹۰ این نسبت به میزان ۶۳ به ۳۷ رسیده است و همچنین لئو^{۲۰} مطرح می‌سازد که فقط در حدود ۱۰ تا ۱۵ درصد کل ارزش بازاری شرکت‌ها از دارایی‌های مشهود و فیزیکی است و دارایی‌های نامشهود در حدود ۸۵ درصد کل ارزش بازاری شرکت‌ها را تشکیل می‌دهند که هنوز هیچ کاری در مورد اندازه‌گیری آنها صورت نگرفته است (Seetharaman et al., 2002). همچنین یکسری مطالعات انجام شده در سال ۱۹۹۹ در زمینه ترکیب دارایی‌های هزاران شرکت غیرمالی در طی سال‌های ۱۹۷۸ تا ۱۹۹۸ نشان داد که رابطه بین دارایی‌های نامشهود و مشهود بطور قابل ملاحظه‌ای تغییر کرده است در سال ۱۹۷۸، نسبت دارایی‌های مشهود و نامشهود ۸۰ به ۲۰ بوده ولی در سال، این نسبت تقریباً به ۲۰ به ۸۰ رسیده است. این تغییر قابل ملاحظه باعث ایجاد یکسری روش‌هایی برای محاسبه ثروت شرکت‌هایی شده است که مهمترین دارایی‌های آنها، دارایی‌های نامشهود بویژه فکری و دانشی بوده است (Sullivan et al., 2002). در طی دهه گذشته، شرکت‌ها اهمیت مدیریت دارایی‌های نامشهود خود را درک کرده‌اند و توسعه مارک‌ها، روابط سهامداران، شهرت و فرهنگ سازمان‌ها را به عنوان مهمترین منابع مزیت پایدار تجاری خود در نظر گرفته‌اند. در این اقتصاد، توانایی خلق و استفاده از ارزش این دارایی‌های نامشهود، یک شایستگی اصلی را برای سازمان‌ها بوجود می‌آورد (Kannan et al., 2004). امروزه سازمان‌ها نیاز دارند تا بتوانند دارایی‌های خود را از نو و دوباره طبقه‌بندی کنند و باید این موضوع را درک کنند که چگونه این دارایی‌ها می‌توانند اهداف استراتژیک آنها را حمایت کنند و سهم آنها را به ارزش سازمان بصورت کمی درآورند و بتوانند این دارایی‌های خود را با دارایی‌های رقبای خود، مقایسه کنند. برای این

¹⁹ -Kendrick

²⁰ -Lev

منظور بایستی ابتدا طبقه‌بندی جدیدی از دارایی‌های سازمانی را در این عصر ارائه کنیم (Tayles et al., 2002)

بی شک این دارایی‌های نامشهود دارای ارزش هستند چون وقتی شرکت‌ها فروخته می‌شوند، بخشی از ارزش آنها بصورت سرقفلی^{۲۱} نامگذاری می‌شود. بر طبق نظر هوریب^{۲۲}، سرقفلی تفاوت بین ارزش واقعی (بازاری) شرکت و ارزش دفتری آن است (Bontis et al., 2000).

تا قبل از سال ۱۹۸۰، مهمترین عامل تعیین کننده برای درک مزیت رقابتی شرکت‌ها، ساختار صنعت و بطور کلی محیط تجاری بوده است و شرکت‌ها بیشتر توجه خود را به محیط سازمانی خود مبدول می‌داشتند تا به درون سازمان. در این روزگار، نقش مدیریت، پیدا کردن راه‌ها و روش‌هایی بود که کالاها و بازارها را با هم ترکیب کنند و سازمانها بیشتر بر روی منابع محیطی که عمدتاً مشهود بوده است متکی بوده‌اند. اما بعد از سال ۱۹۸۰، عامل تعیین کننده‌ای دیگر مطرح شد و آن هم نحوه استفاده از منابعی بود که غیر قابل تقلید و غیر قابل

²¹ -Goodwill

²² -Horibe